

Katkneppelen in Vijfhuizen tegen het zere been

Auteur: Kees Floor

In de zomer van 1876 werd in Haarlemmermeer een felle discussie gevoerd. Aanleiding vormde een advertentie in het Weekblad voor Haarlemmermeer. Daarin werd onder de kop Volksvermakelijkheden onder andere een wedstrijd katknepelen aangekondigd, waarmee prijzen te verdienen waren. Dat was tegen het zere been van verscheidene lezers van het blad die het kwelspel zagen als een barbaarse en weerzinwekkende activiteit. Wat hield dat katknepelen, ook wel katknuppelen genoemd, precies in? Dat kunnen we lezen in een beschrijving uit omstreeks 1775 die de Nederlandse natuuronderzoeker, arts, dichter en schilder Johannes le Francq van Berkhey ervan gaf:

afbeelding Krantenadvertentie

Natuuronderzoeker, arts, dichter en schilder Johannes le Francq van Berkhey

De voorbereidingen

Aan het eind of rond het midden van de kermistijd nodigde de waard van een dorp zijn klandizie uit om het katknuppelen te komen bijwonen of eraan deel te nemen. Hij vulde daartoe de prijzenpot met een aantal zilveren voorwerpen. Op de aangekondigde dag maakte hij de prijzen met linten en strikken vast aan een stok, die uit het raam werd gehangen. De prijs voor degene die de kat uit de ton knuppelde, bestond doorgaans uit een zilveren messenhecht.

Op het plein voor de herberg of in de kaatsbaan waren eerder al twee hoge en stevige palen in de grond geheid. Tussen die palen was een sterk touw gespannen. In het midden daarvan hing men een dicht gekuipde ton, met daarin een levende kat. Als alles klaar stond, konden de deelnemers zich aanmelden. Ze gaven hun naam op en betaalden een bedrag dat afhing van het aantal deelnemers. Uit de totale inleg kon de waard de door hem uitgelofde prijs betalen. Elke deelnemer was gehouden om,

als hij als winnaar uit de bus zou komen, in de herberg twee tot vier flessen wijn aan te bieden, terwijl de waard elke deelnemer een fles wijn gaf. Zodra de aanmelding was gesloten, kreeg iedere werper een deelnemersnummer, dat met krijt op een van zijn schoenen werd genoteerd. Vervolgens trok men een streep in het zand of legde er een lange stok neer, waar de werpers achter moesten blijven. Een worp van dichterbij telde niet mee.

Dorpskermis en katknuppelen in een gefingeerd dorp, ca 1780.

Het katknuppelen

Als iedereen klaar was om te beginnen, was de beurt eerst aan nummer 1. Net als de overige deelnemers had hij een zwaar stuk hout in zijn hand, een zogenaemde kneppel, vandaar de naam katknuppelen. Hij gooide de kneppel zo hard mogelijk tegen de ton waarin de kat opgesloten zat. Soms was het raak en kreeg de ton een flinke dreun, maar er werd ook vaak misgegooid of niet krachtig genoeg om de slingerende ton noemenswaard te beschadigen. Als deelnemer nummer 1 had gegooid, ging nummer 2 pas werpen nadat hij eerst de weggeworpen kneppel van nummer 1 had opgehaald. Dat deed hij zo snel mogelijk, want als de kat

uit de ton sprong voor hij had geworpen, werd nummer 1 tot winnaar uitgeroepen. Zelfs als iemand misgooide en de kat uit de ton sprong of viel voor de afgedwaalde kneppel was teruggehaald, kreeg hij de prijs. Op deze manier ging men door met gooien tot de ton helemaal uit elkaar spatte of de kat eruit sprong, wat overigens meestal pas op het laatste moment gebeurde. De kat bleef namelijk, bedwelmd door het slingeren van de ton of verstijfd van angst, zo lang mogelijk in de ton zitten. Daardoor kwam het ook vaak voor dat de kat zo zwaar door een kneppel werd getroffen dat hij voor dood bleef liggen en met een stuk van de ton op de grond terecht kwam.

Soms bleef de kat, van nature geneigd tot klauteren, aan de nagels hangen. Hoe het ook zij, uiteindelijk viel of sprong de kat uit de ton. De deelnemer die het laatst had geworpen, was winnaar. De toeschouwers begonnen te juichen en de vergulde winnaar kreeg van iedereen gelukwensen. Ondertussen probeerden jongelui de kat te pakken te krijgen; wie hem ving of oppakte, verdiende een fles wijn. Na afloop ging men aan de drank en om de resterende prijzen werd gedobbeld.

Verontwaardiging

Wie deze beschrijving leest, zal ongetwijfeld beamen dat dit ruwe, op dieren mishandeling gebaseerde volksvermaak niet

door de beugel kan. In 1876 waren er talrijke inwoners van Haarlemmermeer die er al net zo over dachten. Het was de tijd waarin de Vereniging tot bescherming van dieren (Den Haag, 1864) en de Vereniging tot veredeling van het volksvermaak (Amsterdam, 1871) in opkomst waren. Bovendien was er op 5 juni 1875 een wet ter preventie van hondsdelheid van kracht geworden waarin ook mishandeling van honden en katten strafbaar werd gesteld. Verontwaardigde lezers stuurden brieven naar het weekblad om hun ongenoegen te uiten over de inhoud van de advertentie en de plaatsing ervan. Burgemeester Johan Wilhelm Lantendorffer werd verweten dat hij voor dit soort vermaak een vergunning had afgegeven. Verder was men bang voor reputatieschade; Haarlemmermeer zou, als het dit kwelspel toestond, onvermijdelijk in een kwaad daglicht komen te staan. De redactie trok in het eerstvolgende nummer van het weekblad het boetekleed aan en schaarde zich achter de boze lezers. Tevens drong zij aan op een door de overheid in te stellen algeheel verbod op dit afschuwelijke en ook nog eens gevaarlijke kwelspel.

Het complete verhaal

Voor we gaan zien hoe dit afliep, keren we eerst nog even terug naar de hiervoor gegeven beschrijving van het katknep-pelen. Berkhey voegde namelijk nog de volgende slotalinea toe: 'Tenslotte moet nog vermeld worden dat men nu vaak de kat door een kaatsbal vervangt,

die er dan op dezelfde wijze uitgekneppeld wordt. Het spel verloopt wel iets anders, doordat de bal een levenloos object is en er nu eens langer inblijft, dan weer gemakkelijker uit stuitert. Als de kneppel in de ton terecht komt, moet die daarin blijven liggen en moet men meteen met een andere kneppel gaan werpen'. Ook in zijn tijd, honderd jaar voor de gemoederen in Haarlemmermeer verhit raakten, waren er dus al individuen die de gang van zaken bij de oorspronkelijke vorm van katknep-pelen afkeurden. Verder was het kwelspel in sommige andere gemeenten al verboden. Overigens was het daarbij aanvankelijk soms niet het dierenleed, maar eerder de door de stomdronken deelnemers veroorzaakte overlast en de veiligheid van het publiek die de doorslag gaven bij de instelling van zo'n verbod.

Gesuste gemoederen

In de week nadat de redactie had gerapporteerd over de ontstane commotie en zij stelling had genomen tegen het katknep-pelen, kwam er een paar andere brieven binnen. Ditmaal was de teneur dat er bij de 'hedendaagse' variant van het katknep-pelen geen levende katten meer werden ingezet. In plaats daarvan werd gespeeld met een stuk hout, een turf, een bezem of een ander levenloos voorwerp. Het was dus een onschuldig spel. De burgemeester was gerehabiliteerd. De verontwaardiging betrof nu het vermoeden dat men zich in Haarlemmermeer aan zoiets verwerpelijks als katknep-pelen schuldig zou kunnen of willen maken.

De redactie en de brieven-schrijvers uit de eerste ronde hadden beter eerst goed kunnen uitzoeken wat het geplande katknep-pelen precies inhield, in plaats van meteen te gaan steigeren. De suggestie om het katknep-pelen te verbieden was overbodig; dierenmishandeling was immers al ruim een jaar strafbaar. Het blad vond uiteindelijk zelf ook dat men zich beter had moeten informeren, maar stelde tevens dat men voortaan in dit soort gevallen beter de term tonknep-pelen kon gebruiken. Door de zaken bij de naam te noemen, voorkom je voor de hand liggende misverstanden, onjuiste veroordelingen, onnodige ergernis en niet verdiende verwijten, aldus de redactie.

Bronnen

1. *Weekblad voor Haarlemmermeer*, 4, 11 en 18 augustus 1876.
2. *J. le Francq van Berkhey, Natuurlyke historie van Holland. Deel 3, Amsterdam 1772-1776 pp1350-1353.*

Afbeeldingen

1. *Advertentie in het Weekblad voor Haarlemmermeer*, 4 augustus 1876.
2. *Johannes le Francq van Berkhey (1729-1812), die in zijn Natuurlyke historie van Holland een gedetailleerde beschrijving gaf van het katknep-pelen. Portret toegeschreven aan Hendrik Pothoven. Bron: Museum De Lakenhal, Leiden.*
3. *Dorpskermis en katknep-pelen in een gefingeerd dorp, ca 1780. Vervaardiger: Dirk Verrijck. Collectie Noord-Hollands Archief NL-HlmNHA_359_3398.*